

Dr. REŞİT GALİP ve ÜNİVERSİTE REFORMU

Saadet TEKİN

1- DR. REŞİT GALİP

1892 tarihinde Rodos Adası'nda dünyaya gelmiştir. Babası mahkeme reislerinden Mehmet Galip Bey'dir. Annesi Rodos'lu Münevver Hanım'dır.

23 Kasım 1919'da köycüler cemiyetinde ilk tahsil hayatını şöyle yazmıştır. "Rodos'da doğdum. Tahsili iptidaimi evde yaptım. Sonra Alliance İsrailite'e girdim Bir sene sonra umumiyetle olduğu gibi Abdülhamit'in emriyle çıkarıldım Rüştüye ile beş senelik idadiyi Rodos'da ve yedi senelik idadiyi İzmir'de 1324'de ikmal ettim mektepte haşarı olduğum muhtelif idareler tarafından iddia edilmiştir. Bu yüzden ahlâk numaramı birkaç defa sıfıra indirdirler. Benim zararım müdürler, muavinler ve mübaşirlerden başka kimseye dokunmadığı cihetle berayı intikam yaptıklarına kanaat getirdim ve hiç müteessir olmadım. Sonra iki sene Rodos'da Frerlerin St. Jean Baptiste Koleji'ne devam ettim" ¹.

1911 tarihinde İstanbul askeri tıbbiye mektebine kayıt olmuş ve 1917 yılında bu mektepten mezun olmuştur. Henüz tıbbiye talebesi iken Balkan Harbine ve Büyük Harbe kendi isteği ile gönüllü olarak Çatalca ve Kafkas Cephelerine iştirak etmiştir. Fakat burada soğuk olarak ciğerlerinden rahatsız olmuş, bunun üzerine doktor raporu ile İstanbul'a dönmüştür.

* Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsüne sunulan ve "Doktor Reşit Galip ve Üniversite Reformu" başlığını taşıyan yüksek lisans tezimin bir bölümünün genişletilmiş şeklidir. Yardım ve katkılarından dolayı Hocam Prof. Dr. Ergün AYBARS'a teşekkür ederim.

¹ A. Şevket Elman, *Dr. Reşit Galip*, Ankara 1953, s. 2-3, Enver Behnan, "Reşit Galip'in Hayatı", *Çığır*, Mayıs 1934

Askeri tıbbiyeden çıkar çıkmaz Tıp Fakültesi'nde asistan oldu. Buradan sonra Şam'da Dördüncü Ordu ve Hıfzısıha Müessesesi'ne mütehassis olarak tayin edildi. Mütarekeden sonra Şam'dan tekrar İstanbul'a döndü.

İzmir idadisinde iken okumak ve yazmakla ilgilenmiş, mektebin son sınıfında iken meşrutiyet yeni ilan edilmişti. Bu zamanlarda birkaç arkadaşı ile birlikte "Ferda-yı Temmuz" adıyla bir gazete çıkardı. Bundan sonra tıbbiyeye talebe olunca burada da sırf arkadaşlarına mahsus olmak üzere "hakikât", "mizahi mektep" gazetelerini neşretti. Bununla beraber İstanbul'da çıkan gazete ve mecmualarda içtimai, sıhhi-içtimai mevzulara ait yazılar yazmaya başlamıştı ².

1912 senesinde arkadaşları ile birlikte tıbbiyede Türk Ocakları'nı tesise karar verdi. Sonra cemiyet divan yolunda açılınca ilk kurucularından oldu. Üç sene Türk Ocakları askeri, mülki tıbbiyeler ve askeri baytar mektepleri teşkilatlarının müfettişi olarak bulundu ³.

Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve Osmanlı Devleti ağır bir mütareke imzalamıştı. İstanbul yaşanması güç bir şehir olmuştu. Bu sırada yurda bütün varlıkları ile bağlı bazı idealist gençler "köycüler" adı altında bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin altı maddeden ibaret kısa tüzüğü'nün birincisi maddesi şuydu: "Köylüler arasında insanîyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususunda kendilerine yardım etmek maksadı ile İstanbul'da 25 Teşrinisani 1918 tarihinde köylüler namında bir cemiyet kurulmuştur". Doktor Reşit Galip bu cemiyetin dört numaralı üyesiydi. Köylere yerleşen ve misyoner gibi çalışan bu gençlerin sayısı onbeşi geçmiyordu. En ateşlisi de Reşit Galip'ti ⁴.

Köycülerin ilk kafilesi 10 Nisan 1919 tarihinde Kütahya'ya vardı. Bu kafileden Doktor Hasan Ferit, Dr.Reşit Galip Tavşanlı'da; Dr.Fazıl Doğan ile Dr.Mustafa ise Emel'e yerleşti. Bu esnada Milli Mücadele de başladı. Yunanlılar İzmir'e girdikten sonra "Redd-i İlhak Cemiyeti" namına hareket etmeleri için Ragıp Nurettin Bey'den telgraf aldılar ve

² Şapolyo, Çığır, Mayıs 1934

³ Şapolyo, Çığır, Mayıs 1934

⁴ Aylık Ansiklopedi, Cilt 1, s. 371-373, Nisan 1945

hemen civar köylerle Milli Mücadele propagandasına başlayarak Tavşanlı'da teşkilatı kurdular. Reşit Galip Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin reisliğini üzerine aldı. Bu sırada Kuvay-ı Milliye için işe toplanmasını bahane eden İstanbul hükümetinin bir müfettişi kendisini halktan zorla para toplamak suçu ile mahkemeye sevketti. Fakat Kütahya bidayet mahkemesi ilk celsede beraatine karar verdi. 1920 Haziranında başlayan Yunan taarruzu ile Kütahya havalisinde işgal tehlikesinin belirmesi üzerine köycülerin hayatı binbir sıkıntı içinde geçmiştir ⁵.

Köycülerin dağılmasından sonra Burdur'a, oradan Denizli'ye, sonra da Antalya'ya gitmişlerdir. Buralarda Aydın, Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya vilayetlerinde milliyetçi muhacirlere "Hilaliahmer" beşinci sıhhi imdat heyet sertabibliğine tayin edildi. Bu görevde bir yıl kaldı ⁶. 11 Eylül 1921'de Sıhhiye Vekaleti Hıfzısıhha Müdür Muavencilğine tayin oldu. Ankara'da sıhhati bozulduğundan havası yumuşak bir yere naklini istedi. 5 Aralık 1921'de Merkan Hükümet doktorluğuna ve hapishane doktorluğuna ile gümrük kimyager vekilliği, matbuat, istinbarat mümessilliği vazifelerini de yaptı. Bir süre sonra Gaziantep sıhhiye müdürlüğüne tayin edildiyse de sıhhat ve aile durumlarından dolayı kabul etmedi. 1 Ocak 1924'de Mersin'de hususi muayenehane açtı. 30 Mart 1924'de sekizinci Muktelit mübadele komisyonu Türk delegeliğine tayin edildi. 10 Ocak 1925'de Aydın milletvekilliğine seçilerek Ankara'ya geldi ⁷. Bu sıralarda yine Türk Ocaklarında çalışıyordu. Konrelerde söz alır, haksızlıkları şiddetle tenkid ederdi.

Daha sonra Şartkta Şeyh Sait İsyanı üzerine tesekkül eden İstiklâl Mahkemesine aza intihap edildi. Ondan sonra Halk Fırkası meclis grubu idare azalığında iki sene kadar da Türk Ocakları merkez reisliğinde bulundu. Cenevre Beynelmîlel Himayei Eftal Teşkilatı Merkez İcra Heyeti kendisini beş sene müddetle aza intihap etmişti ⁸.

⁵ Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, Ankara 1976, s. 293, Elman, *a.g.e.*, s. 3

⁶ "Reşit Galip'in Hayatı", *Çığır*, Mayıs 1934

⁷ İğdemir, *a.g.e.*, s. 293, *Çığır*, Mayıs 1934, Elman, *a.g.e.*, s. 4

⁸ Şapolyo, *a.g.e.*, s. 225

1930 Nisanında Türk Ocakları Merkez Heyeti'ne bağlı olarak kurulan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin teşekkülünde aynı vazifeyi muhafaza etti. Bu cemiyet tarafından hazırlanmış olan dört ciltlik umumi tarihinin içinde Türkler'e ait bahisler üzerinde çalıştı ve Milli Mücadele tarihi olan dördüncü cilt üzerinde büyük hizmetleri oldu.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi Samih Rifat Bey'den sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi oldu⁹. 1931 yılında toplanan Türk Ocakları kurultayı, aldığı bir kararla kendi teşkilatını kapatmıştı. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti devletini kuran Türk Milleti, bir ocak içinde değil, bir devlet bütünlüğü içinde kendi ismini yaşatıyordu. Bu teşekkülün yerine daha geniş ölçüde Halkevleri kurulmuştu¹⁰.

Reşit Galip Halkevlerinin idaresiyle ödevli olan beşinci büronun başına geçti. Halkevleri tüzüğü'nün hazırlanmasında değerli hizmetleri oldu¹¹.

İki mesele üzerinde bilhassa çok heyecan gösterirdi:

1. Türk kavmini ve medeniyetini tetkik etmek,
2. Yeni Türkiye Cumhuriyet Tarihi ve İnkılâplarını vesikalara dayanarak yazmak.

Bu meseleler aynı zamanda Atatürk'ün entellektüel muhitinde ve 1931'den sonra kurum haline gelen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üzerinde de çok durdu.

Milli heyecanı derin bir suretle benliğinde toplamış, çalışkan doktorun sükun içinde konuşmasına bazen şiddet ve vekar hakim olmuştur. O, Türk Tarihi Kurumu'nun hemen bütün toplantılarına yeni kitaplardan okuduğu taze fikirlerle mücehhez olarak gelir ve inandığı Türk Tarihi tezini kuvvetlendirmek için uğraşır.

19 Eylül 1932'de Milli Eğitim Bakanlığına getirilişini şöyle anlatıyor:

⁹ İğdemir, a.g.e, s. 294

¹⁰ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1984, s. 208

¹¹ Elman, a.g.e, s. 5-6

"O senenin yaz aylarında Dr. Reşit Galip Yalova'da ve İstanbul'da Atatürk'ün yanında bulunarak yine tarih üzerinde çalışmalarına devam etmekte idi. Dolmabahçe Sarayında bir gece, o zamanın Maarif Vekili Esat Bey ile konuşurken, birden bire Reşit Galip'e hitap eden Atatürk, Cumhuriyet hükümetinin maarif işleri ile ilgili düşüncelerini açıklamasını istedi. Doktorun verdiği cevaplardan mütehassis olan Cumhurbaşkanı Atatürk, çok büyük hürmet gösterdiği hocası Esat Bey'e hitap ederek;

Hocam, Maarif işlerimizi bu genç arkadaşımıza bırakmak istemez misiniz? dedi.

İşte böylece Dr. Reşit Galip 1932 yılının sohbaharında Türk Maarifinin başına geçmişti" ¹².

Dr. Reşit Galip Maarif Bakanı olarak ilk milli arkeolojik hafriyata başlamıştır. Ayrıca "İnkılâp mevzularımızı tetkik etmek için bir teşekküle lüzum var ve bunun için de bir plan hazırlamamız yerinde olacaktır", diyerek İnkılâp Enstitüsünün kurulması gerektiğini belirtmiştir. Kendisi IV. Cildi teşkil eden Cumhuriyet Devri Tarihini o zaman Cumhurbaşkanlığı Umumi Katibi bulunan Tevfik Bıyıkoglu ile beraber hazırlamıştı ¹³.

11 ay gibi kısa bir müddet içinde çok işler yaptı. Vekalette gece yarlarına kadar çalıştı. Bu genç ve kıymetli vekile bütün maarif ailesi ümitlerini bağlamıştı. Darülfünunun ıslahında, yeni üniversitenin teşekkülünde çok hizmetleri vardır ¹⁴.

Maarif vekaletinde iken hafriyat ve müzecilikle çok alakadar olmuş ve kendisi Türk Tarih arkeolojiya ve etnografya dergisi mecmuasını da tesise muvaffak olmuştur. Daha pek çok planlar hazırlamış fakat tatbik edememiştir ¹⁵.

Prof. Dr. Afetinan, Dr Reşit Galip ile ilgili başka bir anısında da şöyle diyor;

¹² Afet İnan, a.g.e, s. 208-209

¹³ Afet İnan, aynı yerde

¹⁴ Son Posta 27 Temmuz 1933

¹⁵ Şapolyo, a.ğ.y, s. 225

" 1933 yılının 23 Nisan Çocuk Bayramı idi. O, heyecanla Çankaya Köşküne geldiği vakit, Atatürk'ün yanında bana bir kağıt uzattı ve şunları anlatmaya başladı. 'Sabahleyin ilk bayramlaşmayı kızlarımla yaptım. Onlara bir şeyler söylemek istediğim vakit bir and meydana çıktı. İşte Cumhuriyetimizin 23 Nisan çocuklarına armağanı dedi:

Türküm, doğruyum, çalışkanım, yaşam küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi, özümden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileriye gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun. "Bu sözler, Türk çocukları tarafından o yıldan beri tekrarlanmaktadır. Vatanperver Dr. Reşit Galip evvela bir baba olarak bu hisleri duymuş, sonra da Milli Eğitim Bakanı olarak okul çocuklarına bu andı içirmiştir. O daha bu memleketi çok faydalı olabilecek bir çağda vefat etti. Millet bu gibi feragatli değerlere her zaman muhtaçtır. Dr. Reşit Galip'in şairliğinde Türk Tarih Kurumu kurucu bir üyesini, vatan idealist bir evladını kaybetmiştir¹⁶.

1934 Şubatının sonuna doğru zatürreye tutuldu ve 5 Mart 1934 gecesini Ankara'da Keçiören'deki evinde henüz 41 yaşında iken hayata gözlerini kapattı.

Reşit Galip'i anlayabilmek için onu insan ve meslek adamı olarak, ülkücü, halkçı ve milliyetçi olarak, politikacı ve devlet adamı olarak, fikir ve ilim adamı olarak ayrı ayrı cephelerde tetkik etmek gerekir.

II. ÜNİVERSİTE REFORMU

A) Reformun Sebepleri:

Bazı düzeltmelere rağmen İstanbul darülfünununun 1920'lerdeki hali, yönetimdeki Türk politikacı ve bilim adamlarının gönlünde hiç de doyurucu değildi. Devrimci bir değişim gösteren bir toplumdaki tutucu bir üniversiteye karşı gelişen bu hoşnutsuzluğu Maarif Vekili Dr. Reşit Galip 1 Ağustos 1933'de yeni İstanbul Üniversitesi'nin açılışında yaptığı önemli konuşmasında geriye bakışla konuyu şöyle toparlamakta:

¹⁶ Afet İnan a.g.e, s. 213

"Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite (Darülfünun) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktadır. Darülfünun bunlara tamamen ilgisiz görünüyordu Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına koymakla yetindi. Yazı reformu yapılmış dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı. Darülfünun bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun buna karşı ilgisini uyandırmak için üç yıl beklemek ve çaba sarfetmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve bir ortaçağ izolasyonu ile dış dünyadan tamamen koptu " 17.

Atatürk'ün kendisi de bu eleştirilerle aynı görüşte olduğunu 1933'de Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasında dile getirdiği İstanbul Üniversitesinde tepeden tırnağa bir reform yapılması yolundaki ısrarlı istekleri de göstermektedir. "Üniversitenin donatımına verdiğimiz önemi vurgulamak istiyorum. Hiç kuşku yoktur ki yarım alınmış önlemler verimsizdir. Bütün tasarılarımızla olduğu gibi öğretim işlerinde ve kurulacak Üniversite'de de radikal tedbirlerle yürüme kararıdır" 18.

1932'de bu reformun önerisi hazırlanması için Türk hükümeti tarafından resmen davet edilen Prof. A. Malche'da Üniversitenin düzeltilmesi yolunda birşeyler yapılması gerektiği kanısının yaygın olduğunu belirtiyor ve "18 Ocak 1932'de Ankara'da sayın ekselans Cumhurbaşkanının bana yaptıkları ziyarette ve daha sonra sayın ekselans Marrif Vekili ile yaptığım konuşmalarda da aynı izlenimi edindim" diyor 19.

Malche aynı zamanda "Eski Üniversitenin bilinçli olarak belli bir yöne yönelten herhangi bir bilimsel ve entellektüel uyarı da görmektedir. Kuşkusuz bu da bir reorganizasyon arzusunun uyanmasına yol açan nedenlerden biridir" diyerek bu gözlemini destekleyen çeşitli gazete yazılarından da bölümler vermektedir 20.

17 Ernest Hirsch, *Dünya üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, İstanbul 1950, Cilt 1, s. 312

18 *Atatürk Maarife Ait Direktifleri*, Millî Eğitim Basımevi, 1985, s. 35, Hirsch, a.g.e. Cilt 1, s. 312

19 Hirsch, a.g.e, s. 229-295

20 *Cumhuriyet Gazetesi*, 17.10.1930, *Son Posta*, 22.10.1930, her iki gazete de profesörlerin bir bölümüne karşı oldukça ciddi suçlamalar yöneltiliyordu.

Darülfünun profösörleri ise durum değerlendirilmesi bakımından ikiye bölünmüştü. Bazı profösörler bir reforma kesinlikle karşı olduklarını açıklamışlardı. Kendi yerini koruma endişesi içinde Atatürk'ün sözünü ettiği "köktenci" tedbirlerden çekinmekte idiler. Birçoğu ise pek çok olan eksiklerin ve yetersizliklerin farkındaydılar. Uygun bir reform beklemekte ve bunun için yapılacak çalışmaya katılmaya hazırdılar. Prof. Malche raporunda şöyle diyor: "Ayrıca geldiğim zaman rektör ve daha sonra kendileri ile konuştuğum dekanlar, profösörler istisnasız olarak Üniversitenin yararına olacak mümkün olan bütün düzeltme çalışmalarına katılmaya şiddetle istekli olduklarını belirttiler. Hatta hukuk fakültesi bir müddetten beri bir projenin teşbbüsü ile meşgul olduğunu söylediler" ²¹. Reformun genç kurbanlarında ünlü pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu Darülfünunun hatalarını bir özeleştirisi ile dayanışmanın yetersizliğine profösörler arasında bir birlik bulunmayışına, iç düzenlemenin eksikliğine ve genel olarak yaygın bilgisizliğe bağlıyordu.

B) Eski Üniversitenin Durumu:

Bütün eleştiriler eski üniversitenin durumunu ortaya koyuyordu. Darülfünunun hukuki durumunu ilk kanun belirliyordu. 1922 kanunu üniversiteye bilimsel ve düşünsel özgürlük tanıyor, 21 Nisan 1924'deki kanun ise akademik özgürlüğü dokunulmaz kılıyor ve üniversiteyi tüzel kişilik olarak gösteriyordu. Her iki kanun üniversitenin bağımsızlığı yolunda ilk adımlar olarak değerliydi.

Üniversitede profösörlerin sayısı 88, doçentlerin sayısı 44, öğrenci sayısı ise 2500'ün üzerindeydi. Fakat birçok öğrenci sadece şekilde kayıtlıydı. Bina koşullarını Malche iyi tetkik etmiş ve eleştirili gözlemlerini şöyle ortaya koyuyor:

1. Her şeyden önce Türkçe bilimsel yayınlar eksiktir.
2. Profesörlere düşük ücret ödenmesi, onları yan görevler almaya zorunlu bırakmaktadır.
3. Üniversitelerin otonomisi, Darülfünun toplumdan ve hükümetten izole etme eğilimindedir.

²¹ Prof. Dr. Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1984, 1. Cilt s.1

Bakanlıkla sıkı bir işbirliği gerekmektedir.

4. Ders metodu, hiçbir şey vadetmeyecek şekilde eskimiştir. (Malche bu hususu eleştirinin en ağır maddesi olarak kabul ediyordu).

"İstanbul Üniversitesinin en büyük sorununa değiniyorum; öğrenciler klinik ve laboratuvar uygulamaları eksikliği dolayısı ile düşünmeye sevk edilmeden, öğrenimlerini yapmak zorunda bırakılıyorlardı. Öğretim şekli onları pasif dinleyiciler yapıyordu. Sadece teorik olarak öğrenmek zorundaydılar. Bu öğrencilere kendi kendilerine çalışabilmeleri, yetmeleri ve pratik yapabilmeleri için olanak sağlanmalıdır. Zaten akademik gelişim ve eğitim bu yoldan geçer. Bu ise tamamen bir tehzizat ve akademik tercih meselesidir".

5. Türk öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizdi.

6. Geleceğin Türk profesörlerinin İstanbul üniversitesinde yetişmeleri henüz mümkün değildir. Bu yöndeki eğitim mutlaka yurt dışında yapılmalıdır.

7. İstanbul'un Asya yakasında Haydarpaşa'daki (Üniversite klinikleri olmaya müsait durumdaki) hastahanelerin durumu nedeniyle, gerçek tıp yaşamı diğer yakada sürmektedir.

8. Çeşitli dersler hiçbir fayda sağlamayacak şekilde paralel olarak yürütülmektedir.

C- Malche'in Reform Önerileri:

Prof. A. Mache 1931 yılında İstanbul Darülfünununda yapılacak reform hakkında rapor hazırlamak için Türkiye'ye çağrıldı. 16 Ocak 1932 tarihinde İsviçre'den İstanbul'a geldi. 18 Ocak 1932'de Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Esat Sogay ve diğer bakanlık ilgilileri ile görüşerek 21 Ocak'ta tekrar İstanbul'a döndü ²².

Fakülteleri, klinikleri ziyaret etti, laboratuvarları ve kütüphaneleri gördü, politikacılarla, profesörlerle idari memurlarla ve öğrencilerle konuştu. 18 Şubat'ta Rektöre, yetkili makamlara iletilmesi ricası ile ayrıntılı sorular listesi sundu. Malche belirtilen şekilde elde ettiği

²² Malche, *Üniversite ile ilgili raporu*, s. 19

neticeleri değerlendirdi ²³. 2 Nisan 1932'de tekrar İstanbul'a dönen Profesör Malche 29 Mayıs 1932 günü "İstanbul Darülfünunu" hakkındaki raporunu bitirerek 31 Mayıs 1932 'de Milli Eğitim Bakanlığına sunmak üzere Ankara'ya gitti. 1 Haziran'da da raporu Milli Eğitim Bakanı Esat Soga'ya sundu.

Ayrıca Prof. Malche darülfünun ıslahat komitesinde müşavir olarak İstanbul Üniversitesindeki reform hareketlerinde görev aldı. Alman Mülteci Profesörlerin çağırılması ve görevlendirilmesi işine katıldı. Yeni kuruluşun ilk geçici sömestrisini gözetimi altında bulundurdu. Fakat Malche yeni kuruluşun ne profesörü ne de kurucu rektörü idi.

Profösör Malche'in raporu üç kısımdan oluşmuştur ²⁴. Birinci kısımda araştırmaların amaç ve metodlarını bildirir. İkinci kısımda Darülfünunun o günkü durumunun eleştirili incelemesini verir, üçüncü ve en önemli kısmında ise ayrıntılı reform tekliflerini ortaya koyar. Bu teklifleri üç ana başlık altında toplar

- a) Çalışma araç ve gereçleri
- b) Çalışma organizasyonu
- c) Üniversitenin kendi dışında çalışması

Malche bunları şöyle özetliyor:

"İstanbul Üniversitesi pek düşük bir gelire çalışan çok dallı bir organizmadır. Çözülmesi gereken sorun şudur: Büyük çaptaki güç kaybı makinenin basitleştirilmesi, yani çalışmanın yoğunlaştırılması ve makineyi işletenlere elverişli metodları uygulama araçlarının verilmesi suretiyle önlenmelidir. Durum hiç de elverişsiz değildir, fakat ciddidir, hepsi bu ²⁵.

Prof. A. Malche'in raporu uygun bulunarak kabul edildi. Beğeni ile kabul edildiği şuradan da belli ki o zamana kadar hiçbir Avrupalı

²³ Prof. Dr. Horst Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu* İstanbul 1981, s. 34-35

²⁴ Prof. Malche'in raporu 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor" adıyla yayınlandı. Ancak yayınlanan rapor Atatürk tarafından okunan esas metinle karşılaştırıldığı zaman bazı eksiklikler göze çarpmaktadır.

²⁵ Malche, *a.g.rapor*, s. 8

uzmanın raporu (Dewey, Köhne, Omer Buyse, Kemmerer veya Kate Waffort'un raporları gibi) Malche'inki kadar geniş çapta ülkemizde uygulama safhasına konulmamıştır. Ders yönteminin temelden değiştirilmesi, Alman mültecilerin de yardımıyla kuruldu. Yabancı dil dersi zorunlu hale getirildi. Türkçe bilimsel yayınlara önayak olundu. Tıp Fakültesi., Malche'in teklifine uyularak Haydarpaşa'dan İstanbul'a taşındı²⁶. Üniversite haftası denilen tatil kurslarıyla taşraya gidildi. Denilebilir ki Üniversite reformuna Malche'in raporu yön verici olarak ele alınmıştır.

D- Üniversite Reformunun Türk Öncüleri

Üniversitenin batı seviyesine ulaşması programın en önemli noktasını oluşturuyordu. Fakat muhalifler eski başkent İstanbul'da yaşamaktaydılar ve bunlar hükümetin aldığı önlemlere düşmanca karşı çıkmakta, eski Osmanlı Türk ruhunun merkezinin yeniden doğuşunu arzulamaktaydılar. Eski Darülfünunun profesörlerine kadar uzanan bu muhalefet yüzünden Üniversite reformunun ele alınması ve uygulanması başlı başına bir sorun oldu. Hükümetin istekleri ile profesörlerin gizli rekabeti arasındaki çekişmeler, yeni üniversitenin ilk yılının önemli olaylarını meydana getiriyor ve yeni kuruluşu başarısızlığa uğrama tehlikesiyle karşı karşıya bırakılıyordu.

Atatürk'ün kendisi de bütün yakın çalışma arkadaşları gibi, İstanbul Üniversitesi projesine çok büyük değer vermekteydi. Yüksek öğretim gençliğinin milli şuura sahip ve modern kültürlü olarak yetişmesi Atatürk'ün amacıydı²⁷. İstanbul Darülfünunun Edebiyat Fakültesine gönderdiği tegrifte "eminim ki milli istiklalimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir"²⁸, sözleriyle özlemine dile getiriyordu. Başka bir telgrafında ise "Milli istiklâl, milli irfan ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarısınız"²⁹ diyordu. Türk inkılâbının başarılmasından sonra İstanbul Darülfünununun gerek öğretim, gerekse teşkilat yönünden modern

²⁶ Haydarpaşa'dan nakil 1925'te denenmiş fakat başarılı olunamamıştır

²⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1, s. 394

²⁸ Atatürk'ün Söylev Demeçleri, Cilt v, s. 139

²⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt V, s. 146-147

leştirmek, ona milli ve batılı Üniversite niteliği kazandırmak, hem de ihtiyaç olarak belirmişti. O zamanki Maarif Vekili Dr. Reşit Galip şahsında bu isteğinin kendinden emin ve aktif bir taraftarıydı. Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki üç büyük Maarif Vekilinden biri olan ³⁰ Reşit Galip bu göreve geldikten sonra eğitim alanındaki dikkat ve hassasiyetle reformalara yönelmişti. İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi O'nun en önemli ve son eseri oldu. Yeni Üniversitenin açılışından kısa bir süre sonra görevinden ayrıldı ve mart 1934'de öldü.

Prof. Malche'i Türkiye'ye Reşit Galip çağırmişti. "Notgeme Inschaft-tan Prof. Schwartz ile Alman mültecilerin görevlendirilmeleri ile neticelendirilen görüşmeleri yürüttü. Bakanlıkta Türk Hükümeti adına İstanbul Üniversitesi Reformunu yönetecek ve yürütecek bir reform komisyonu kurdu. Bu komisyonda şu kişiler görev almıştı:

Matematik Profösörü Kerim Erim (sonradan yeni üniversitenin Fen Fakültesinin ilk dekanı), bakanlıkta çok hizmetleri geçmiş olan eğitimci Avni Başman, Türkiye'de Teknik Okulların kurucusu olarak tanınan Rüştü Uzel ve Müsteşar Salih Zeki Bey'ler ³¹.

E-Reform Hazırlıkları

Üniversite reformu ile ilgili raporunu vermiş olan Prof. Malche 1933 yılı Mayıs başında İstanbul'a geldi. Prof. Malche'in raporu hükümet çevresinde olumlu karşılanmıştı. Darülfünun için yeni teşkilât kanunu hazırlanması fikri, bu kanun görüşülmesi sırasında genişlik kazanmış ve geniş bir reform yapılması doğrultusuna yönelmişti. Hazırlanan tasarı 13 Mayıs'ta hükümete verilecekti. Teşkilât kanunu için yapılan çalışmalar ise devam ediyordu ³².

Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey bu konuda şu beyanatı veriyordu.

³⁰ Diğer ikisi "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"nu çıkaran Vasıf Çınar, Modern Türk Okullarının temelini atan Mustafa Necati'dir.

³¹ Widmann, a.g.e, s..37,38

³² Necdet Öklem, *Atatürk Dönemi Darülfünun Reformu*, İzmir 1973, s. 38

"Bu iş kesin olarak kökünden ve birden bire halledilecektir. En geç yirmi güne kadar fakülte meclislerinden Darülfünun divanından bir muhtıra gelecektir. Bunlar Malche'nin görüşü ile birlikte incelenecektir"³³.

Görülüyor ki Cumhuriyetin başlaması ile birlikte girilen devrimlerin kapsamı Darülfünunu da içine almış bulunuyordu. Meclisde bazı milletvekilleri İstanbul Darülfünununun Ankara'ya naklini istemişlerdi. Ancak bu görüş kabul edilmedi. Bunun gerçekleşmesi de zamana bağlıydı. O sırada Ankara'da ne bir Üniversite kadrosu, ne bir ilim çevresi vardı. Yalnız başlangıç olmak üzere İlimler ve Sanatlar Akademisi ile Milli Kütüphane kurulması öngörülüyordu.

Her fakülte kendi öğretim üyeleri ile toplantılar düzenleyerek, varılan sonuçları süratle Ankara'ya iletenekti. İstanbul'da fakülte meclisleri derhal toplandılar. Toplantılarda daha çok kürsülerin birleştirilmesi suretiyle kadroda önemli tasarruf ve öğretimde topluluk sağlanması zarureti söz konusu edildi. Hemen bütün fakülte meclislerinde üzerinde önemle durulan nokta, reformun ne şekilde ve nasıl bir prensibe dayandırılarak yapılacağı hangi kürsülerin kaldırılacağı ve yerlerine neyin getirileceği hususlarıydı.

Hükümetin tutumu kesindi. Bütün çalışmalar 1 Ekim tarihine kadar bitirilecek ve yeni ders yılında Darülfünun üniversite hüviyeti ile çalışmaya başlayacaktı. Malche'in raporu reformun gerekçesini teşkil ediyordu. Bu gerekçeyi şöyle özetlemek mümkün:

"Darülfünun fakültelerindeki Türk müderrisleri Avrupa'daki arkadaşlarıyla gerek ilim, gerekse kabiliyet yönlerinden aynı ayardadır. Yalnız buradaki müderrisler Avrupa'dakilere göre yüklü bir çalışma içindedirler. Dersler de aynı yoğunluktadır. Bu da öğrencilerin yabancı dil bilmemelerine sebep olmaktadır. Öğretim üyelerinin ise bilgiyi bizzat kaynaklardan araştırıp öğrencilere vermeleri gerektiği halde onlar da bunu yerine getirememektedirler. Müderrislerin muavin ve asistanları bulunmadığından bütün işler onların üzerine kalmaktadır. Fakültelerin, hatta aynı fakültelerle şubelerinin dağılık olması da zaman kaybına sebep oluyor. Fakültelerin tümü Beyazıt'da toplanmalıdır".

³³ *Milliyet*, 11 Mayıs 1933

Kadro konusu müderrisler arasında geniş bir tedirginlik yarattı. Söylentiler birbirini kovalıyordu. Tasfiye edilecekler arasında da adı geçenler ilgili yerlere başvurarak durumlarının ne olacağını soruyorlardı. Adı açıklanmayan bir müderris de Cumhuriyet gazetesine beyanat veriyor, fakültelerdeki reform çalışmalarının formaliteden ibaret olduğunu, yoksa yapılacak işlerin çoktan Milli Eğitim Bakanlığında tesbit edildiğini idda ediyordu.

Bazı dersler için dışarıdan yabancı profösörler getirilmesinde bütün fakülteler birleşmişlerdi. 11 Mayıs'da başlayan çalışmalar bir hafta içinde tamamlandı. 20 Mayıs'da da Reform tasarısı meclise geldi. Tasarıda şu esaslar yer alıyordu:

1. İstanbul Darülfünunu ile ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatları ile birlikte 31 Temmuz 1933 gününden itibaren mülğadır.
2. Maarif Vekili 31 Temmuz 1933 gününden itibaren İstanbul'da İstanbul Üniversitesi adı ile yeni bir Darülfünun tesis ve teşkime memurdur.
3. Nafia Vekilliğine bağlı olan Yüksek Mühendis Mektebiyle İktisat Vekaletine bağlı olan İktisat Fakültesinin İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına ithaline icra vekilleri heyeti mezundur.
4. 31 Temmuz'dan gelecek yılın 31 Temmuzuna kadar devam edecek geçici tedrisat kadrosunun tesbitine Maarif Vekili mezundur.
5. Geçici tedris kadrosuna alınacak eski müderris, muallim ve muavinler bütçedeki maaşlarını alacaklardır.

Tasarı ayrıca bir telif ve tercüme heyeti kurulmasını da öngörüyordu.

F. Reformun Uygulama Aşamaları:

Uygulama için bakanlıkça bir komisyon meydana getirilmiştir. Bu komisyon Prof. Malche'in başkanlığında Maarif Vekaleti talim ve terbiye heyeti üyelerinden Avni ve Rüştü Beyler, Mühendislik Mektebi Müdürü Kerim Bey ile tercümeyi sağlamak ve sekreterlik yapmak göreviyle Ankara Lisesi Müdürü Osman Beyler'den meydana getirilmiştir.

Prof. Malche üniversitede pratiği çok kuvvetli hayat adamı ve gelecek nesilleri eğitecek, bilginler yetiştirmenin amaç olduğunu söyler. Ona göre profesörlerden bütün memleket faydalanmalıydı. Bunun için de Avrupa'da olduğu gibi bütün vakitlerini üniversiteye bağlamaları gerektiğini ileri sürdü.

Reformun yapılabilmesi için üniversite özerkliğinin bir süre dondurulması da öngörüldü. Uygulama çalışmaları birkaç yönde geliyordu. İlahiyat Fakültesi'nde 13 profesör bulunduğu halde tek öğrencisi yoktu. O halde bu fakülte devam edecek miydi? Tıp Fakültesinin dağılıklığı nasıl hal edilecekti? Kürsüler hangi esaslara göre birleştirilecek, neler tasfiye edilecek, tasfiyeler ne şekilde olacaktı. Çözümlemesi gereken bir çok sorun vardı ortadı. Her soru tek tek ele alınarak çözüm yoluna gidildi.

Prof. Malche da fakültelerin İstanbul'a nakli meselesi görüşünü şöyle belirtiyor: "İstanbul'da bir Darülfünun mahallesi teşkili hakkındaki kararımız katidir. Bunun için Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a nakli elzemdir. Fakülte İstanbul'a nakledilince fen, eczacı ve dişçi mekteplerinde okunan bazı dersler birleştirilerek tasarruf yapılmış olacaktır"³⁴.

Tıp Fakültesi'nin nakli uzun süren tartışmalara yol açmıştı. Kimse bu meseleye el atamamıştı. Dr. Reşit Galip "Bina meselesine bağlı tıp" davasını "Tıp meselesine bağlı bina" şekline sokuverdi. Fakat asıl güzel olan nokta Vekilin meclise verdiği izahattır. Bu izahat vekil müdafaaları bakımından numune sayılacak kıymettedir. Bir mevzu alaladelikten nasıl kurtulabilir, nasıl ona esaslı bir davanın ehemmiyeti ve adabı verilebilir³⁵.

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Tıp Fakültesi'nin karşıya geçirilmesini uygun bulmayanlara verdiği temelli cevapta şu güzel ve yerinde cümleleri söylüyor: "Mustafa Kemal İnkılâp sistemini milli hayat için faydalı ve makul olduğuna kanaat getirilen işlerin derhal ve hamlelerle yapılmasını öğretir. Biz onun mektebindeyiz"³⁶, diyerek üniversite reformu içine tıp fakültesinin nakli meselesi kesin olarak ele alınacağını belirtiyordu.

³⁴ *Yeni Asır*, 28 Mayıs 1933

³⁵ "Arkada Kalan Darülfünun" *Kadro*, C. I, s. 18, Haziran 1933

³⁶ "Gazi Türkiyesi'nde İnkılâp ve Üniversite", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1993

G. Kadro Çalışmaları:

Haziran ayı sonunda Maarif Vekili Reşit Galip Bey yeni üniversite kadrosu üzerinde çalışmaya başladı. O tarihlerde Hitler Almanyası koyu bir ırkçılık uygulaması içinde bulunuyor ve özellikle Yahudi asıllı Almanlara hayat hakkı tanımıyordu. Bu sebeple Almanya'dan dış ülkelere beyin göçü başlamıştı. İşte Darülfünun reformunun öngörüldüğü günlerde Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan bazı profesörler yeni üniversitede görev alabileceklerini bildirdiler. Bunlar çoğunlukla gerçekten ünlü ve değerli bilim adamlarıydı. Maarif Vekili yeni kadroları bu profesörleri de göz önüne alarak düzenliyordu ³⁷.

Darülfünunda köklü bir reform yapılacağı haberi önce bizzat Darülfünun içinde tepkiler doğurdu. Reformun gerekçesinde bazı ilkel geleneksel alışkanlıklara ters düştüğü gibi "yerinden olma" endişesi de bir kısım öğretim üyelerini reformun karşısına çıkardı. Çünkü ıslahat komisyonunun kararına göre Prof. Dr. lar muayenehane ve sıhhat evleri açamayacaklar ancak fevkalade konsültasyonlara girebileceklerdi. Maarif Vekili Darülfünun hocalarına birer tamim göndererek bundan sonra hocaların her sene sonunda bir senelik ilmi mesailerini bir muhtıra halinde yazarak maarif vekaletine göndereceklerini belirtiyordu. Bu muhtırada o sene içinde verdikleri dersler, bunlara ait yeni notlar, tatbikat, kendi sahalarına ait o sene içinde Avrupa'dan getirdikleri eserler v.s. yer alacaktı.

Ayrıca 60 yaşını geçen müderrisler emekliye ayrılacaktı ki Darülfünunda yaşı 60'ı geçmiş bir çok hoca vardı. Yine ıslahata göre profesörler muayenehanelerini kapatacaktı. Kapatmayanlar kadro dışında bırakılacaklardı ³⁸. İşte bunlar muhalefetin başlıca sebepleri arasındaydı. Ama yeni bir devlet kurulmuştu. Bu devletin başkanı M. Kemal Paşa'ydı. Dr. Reşit Galip Mustafa Kemal Sisteminden bahsederken "biz onun mektebindeyiz, biz 10 inkılâp yılı içinde asırlar yaşadık. Üniversitemiz büsbütün boş ve kof değildi. Onun için Türk inkılâbı bu işi bir kaç yıl sonraya bıraktı. Fakat biz üniversitemizi şark ülkelerinin en yüksek bir varlığı halinde görmek istiyorduk ve bu Türk

³⁷ Öklm. a.g.e. s. 42-43

³⁸ Milliyet, 7 Temmuz 1933

milletinin çok yerinde bir isteğiydi" diyordu. Yasama organı reform yapılmasını kararlaştırmıştı. Artık dönüş olamazdı. Temmuz ayı sonuna kadar bütün çalışmaların bitirilmesi ve 1 Ağustos'dan itibaren Üniversitenin kurulmuş olması gerekiyordu. 30 Temmuz 1933 günü komisyon hazırladığı rapor gereğince bütün öğretim üye ve görevlilerine gönderilmek üzere hazırlanan mektuplar Darülfünunun emniyetine verildi. Mektuplarda Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in imzası ile Darülfünunun kaldırıldığı ve öğretim görevlilerinin son bulunduğu bildiriliyordu.

III. RERORMUN AMAÇLARI

Ünlü İngiliz Müderrislerinden biri Sir Charles Robertson diyor ki: "Üniversite istenilen bir nevi metal imal etmek için kurulmuş bir fabrikadır. Evvela iyi bir fabrika kurmalı, yani teknik vasıtaları, kütüphaneleri mükemmel olmalı, sonra ustalar, işçiler intihaba girmeli. Sonuncu olarak da iptidai madde iyi olmalı ve dikkat edilecek bir nokta şudur ki imal edilen eşyanın o memleket piyasasında revacı olmalıdır".

İster sanayi fabrikası olsun, ister ilim ve irfan ocağı olsun yeni müessesemizde bize her şeyden evvel iyi vatandaş yetiştirmesini beklemek hakkımızdır. Yeni fabrikanın yetiştireceği mamulat inkılâpçı, cumhuriyetçi, laik, devletçi, milliyetçi ve halkçı unsurlar olmalıdır³⁹.

Üniversite reformu Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarınca genel olarak bilimsel ve teknik bir açıdan ele alınmış olmakla beraber, özel olarak bir yandan da Türk devriminin ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarın desteği olacak bir üniversite oluşturulması amacıyla da yapılmıştır. Bu amaç darülfünun müderrisleri arasında yapılan geniş tasfiye ile kendisini açıkça belli etmiş bulunmaktadır. Hemen belirtelim ki bu reformdan çok daha öncesinden başlayarak Cumhuriyet Halk Fırkası çevrelerinde Darülfünuna karşı bir dizi eleştirilerin yöneltmiş hatta bazı müderrisler üzerinde durulmuş bulunduğunu, bu kurumun sık sık bir sorun olarak ortaya atılmış olduğunu görmekteyiz⁴⁰.

³⁹ Ahmet Şükrü Esmec, "Darülfünundan Üniversiteye" *Milliyet* 31 Temmuz 1993

⁴⁰ Doç. Dr. Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tekartı Yönetimi*, 1933, s. 72

Üniversite reformununun aynı zamanda bu açıdan gerçekleştirilmek istendiği bu konu üzerine yazılan yazılarda açıkça ortaya konmuştur. Örneğin darülfünuna sürekli olarak eleştiriler yönelmiş, tartışmalara girmiş olan Kazım Nami (Duru) "İstiklâl, İstiklâl! artık senelerdir Darülfünunluların ağızından düşmeyen bu kelime gülünç bir mahiyet aldı !... "Bu istiklâl idiası üç sebeple çürüktü: "1) İstiklâl ilmindir, 2) Darülfünun devlet bütçesinden sarfediyor, 3) Devletçilik prensibine uymuyor" diyerek bilimin gerçekten bağımsız olduğunu buna sınır konulamıyacağını, ancak bağımsız olanın Darülfünunun değil, bilimin kendisi olduğu isteyenin Darülfünun dışında bilimle uğraşabileceğini belirtmekle ve ayrıca bu kuruluş devlet bütçesinden para aldığına göre elbette ki devlete karşı sorumlu olması gerektiğini ileri sürerek şöyle devam ediyor :

"Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın idaresindedir. Biz aslında tek fırkacı değiliz de bugün fiilden bir fırkamız vardır. Türk hükümeti de bu fırkanın hükümetidir. Şu halde iktidarı elinde bulunduran ekseriyat fırkanın programındaki prensipler Türkiyemizde tatbiki lazım gelen prensiplerdir. Devletçi bir hükümet Darülfünunu kendi başına bırakamaz; ilmi; ilmi spekülasyon yapıyoruz diye hükümetin prensiplerini yıkıcı faaliyetler de neşredebilir..."⁴¹

Reformun yapıldığı sıralarda M. Nermi bir yazısında üniversitenin devrim ilkelerini yaymak için kurulmakta olduğunu, bilimin artık lüks olmaktan kurtularak devlete hizmet edeceğini açıklamış ve şöyle devam etmiştir:

"Mevzu ne olursa olsun bilimden aradığımız şey büyük oluş içinde yolumuzu bulmaktır. Onun için bilim eski tozlu gömleğinden sıyrılmalı gerçek yaşayışla kaynaşmalıdır. Üniversitemize bu yeni iç hızı verebilmek için Dr Reşit Galip Bey'in tutmuş olduğu inkılâpçı yoldan başka yemiş veren bir yıl yoktur. Modern inkılâp Türkiye'sinde böyle bir bilim telakkisine artık yer verilemez"⁴².

Halil Nimetullah'a göre bu reformla Türklük yabancı öğelerden arınmış ve bütün yürüyüşünü tanzim edecek bir kuruma kavuşmuştur⁴³. Başka bir yazarımız Nusret Kamal (Köymen)'de, Üniversite

⁴¹ "Ne İstiklâlî?" *Cumhuriyet* 28 Ağustos 1932

⁴² M. Nermi "Gazi Türkiyesi'nde İnkılâp ve Üniversite" *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1933

⁴³ "İstanbul Üniversitesi" *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1933

reformunun ülkede girişilmiş bulunan uygarlık savaşının bir parçası olduğunu belirtiyor ⁴⁴. Mehmet Saffet ise Üniversite reformunu bir "devrim" olarak nitelendiriyor ve bunun tarih ve dil devrimlerinden sonra üçüncü sırayı aldığını amacının bir kadro değişikliğinin değil fakat bir zihniyetin değişmesinin sağlanması olduğunu açıklamaktadır ⁴⁵. Yine Mehmet Saffet başka bir yazısında da üniversitenin Türk inkılabına uygun bir yapıda olması gerektiğini vurgulamıştır ⁴⁶.

Burhan Asaf Kadro dergisinin sekizinci sayısında Türk Tarih Tezi karşısında Tarih kongresinde Darülfünunun çok gerilerde kaldığını belirterek "Memleketin her tarafında yeni baharlar yeni hayatı getirirken kurnaz Darülfünun, saklandığı köşede bütün bir yılı istirahatla geçirdikten sonra senede bir kez gece yarısı tek çiçek açan nebatlar gibi o da senede birkez Beyazıt meydanına bir avuç insan atar ve bu meyvesiyle hareketsizliğini örtbas etmeğe çalışmış" ⁴⁷ diyerek meseleyi açıkça orata oyuyor.

Şevket Süreyya (Aydemir) da Darülfünunun devrim ideolojisini işleyemediğini, hatta karşı devrimci düşünceleri savunduğunu, toplum çıkarlarına aykırı bir tutum izlediğini, öne sürüyor ⁴⁸.

Üniversite reformu uygulamaya konulduktan sonra Burhan Asaf durumu şöyle değerlendiriyor:

"Liberalizm gibi onun Hürriyet kavramı da şu halde hayatın arkasında kalmış bulunuyor... Liberalizm iflasını resmen tescil eden memleketlerde Darülfünunlara müdahale, bütün diğer müdahaleler kadar tabii görülmüştür. Bugün Rusya, İtalya ve Almanya'da Darülfünunların liberal devirlerdeki istiklalleri kalmadığı gibi ilimdeki hareket noktalarını liberal görüşler oluşturmuyor" ⁴⁹.

⁴⁴ "İstanbul Üniversitesi ve Bir Terbiye Esası" *Ülkü*, C. II, sayı 11, s. 381

⁴⁵ "Üniverite İnkılabı", *Ülkü*, C. II, Sayı 7, Ağustos 1933, s.8

⁴⁶ "Kültür İnkılabımız" *Ülkü*, Cilt I, Sayı 8, Haziran 1933, s. 353

⁴⁷ "Arkada Kalan Darülfünun" *Kadro*, C. I, Sayı 8, Haziran 1932

⁴⁸ Şevket süreyya Aydemir, "Darülfünun, İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey'in İktisatçılığı", *Kadro*, C. II, Sayı 144, Şubat 1933, s. 5-11

⁴⁹ Burhan Asaf, "Üniverite'nin Manası" *Kadro*, C. II., sayı 20, Ağustos 1933, s. 27

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip 1 Ağustos'da basına verdiği demecinde Darülfünunun 1922'den 1932'ye kadar geçen süre içinde kendini yenileyemediğini belirterek şöyle devam ediyor. "Memlekette sosyal, siyasal büyük devrimler oldu. Darülfünun bunlara karşı gözlemci olarak kaldı. Ekonomik alanda esaslı hareketler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları öğretim programına almakla yetindi. Harf devrimi oldu, öz dil hareketi başladı. Darülfünun hiç tınmadı.

Yeni bir tarih anlayışı, milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfünunda buna ilgi uyandırabilmek için üç yıl kadar uğraşmak ve beklemek gerekti. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu. Kendisine kapanmıştı. Öğretimin tarz ve usulüne, benzer batı müesseselerindeki tarz ve usullere uygun bir hale getirilemedi. Türkiye gibi radikal bir devrim memleketinde vatanın gelecek yöneticilerinin terbiyesi, hayattan bu kadar uzak kalan, devrimin akışından bu kadar geride duran bir müesseseye daha fazla uzun süre bırakılamaz.⁵⁰ diyerek reformuna neden gerek olduğunu açıklamaktadır.

IV. REFORMDA ECNEBİ PROFÖSÖRLERİN ROLLERİ

Atatürk'ün Türkiye'deki eğitim reformu uygulama çalışmalarının yüksek okulları da içine almasını öngören 2252 sayılı yasanın 31 Mayıs 1933'de kabul edilmesi, bu yasa gereğince eski İstanbul Üniversitesi 31 Temmuz 1933 günü kapatılarak onun yerine 1 Ağustos 1933 tarihinde Batı Avrupa örneğine uygun modern bir üniversitenin açılması planlanmıştır. Hakiki manada ilk modern Türk Üniversitesi olan bu okulun kurulmasında temel çalışma Türk Hükümetinin 1931 yılında verdiği görev üzerine İsviçreli Prof. A. Malche'nin takdim ettiği rapodu. Bu üniversiteyi Türkiye'de bir çok yeni okulların veya bölümlerin açılması ya da modernize edilmesi takip etmiştir.

Bir Alman gözlemci Atatürk'ü Türkiye'deki Yüksekokullarda girdiği bu reform hareketinin 1933 yılında Almanya'dan kitle halinde göçe zorlanan Alman entellektüelleri için kalite, kantite yönünden özellikle tam zamanında gelen hayret verici ve büyük bir yardım teşkil ettiğini görecektir. En göze çarpan sonuç şu olmuştur. 1 Ağustos 1933 günü açılan ilk modern Türk Üniversitesindeki profesörlerin çoğu ya

⁵⁰ Cumhuriyet, 1 Ağustos 1933

bancıydılar. 1933'de 65 öğretim görevlisinden 38'i yabancıydı ve bunların büyük kısmı Almanya'dan gelen göçmen hocalardı. Bu sadece Prof. Malche'in planlamasının icabı olarak değil, Alman hocaların gelişi nedeniyle böyle olmuştur. Bonn'daki Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan ve henüz açıklanmamış olan çok önemli bir belge sayesinde, Reich Hükümetinin 1934 yılından itibaren belgedeki ifadesi ile bütün yollara başvurularak nasıl uğraştığını fakat raporun yazıldığı 1939 yılına kadar herhangi bir başarı kazanmadığını öğrenmiş bulunuyoruz. Raporu tanzim eden Oberreglerungurat Dr. Seurla şöyle diyor: "Bu nedenle gelecekteki İstanbul Üniversitesi'nde boşalacak olan öğretim kadrolarına öncelikle Alman göçmenlerinin tayin edileceklerini hesaba katmak zorundayız" ⁵¹.

30 Ocak 1933'de Almanya'da hükümeti nasyonal sosyalistler devralmıştır. Politik yönden beğenilmeyen üniversite öğretim üyeleri emekliye sevkediliyor, işten uzaklaştırılıyor, ihtar veriliyor ya da tutuklanıyordu. Çoğu yabancı ülkelere iltica etmek için çalışıyorlardı. Hatta Zürih'de ufak bir mülteci kolonisi kurmuşlardı. Bu çevredeki umutları kırılmış ve ne yapacaklarını bilmeyen öğretim üyeleri en kısa zamanda paniğe engel olmak ve yeni iş sahaları bulabilmek amacı ile örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Schwartz'ın önderliğinde Alman bilim adamları için danışma bürosu kuruldu. Bu küçük organizasyon "Yurt dışındaki Alman bilim adamları yardım cemiyeti" adını aldı ⁵². Bu cemiyet Türkiye ile ilişkiye girecek yeni kurulan üniversitede görev alacaklardı.

Neumark eserinde ise 1933 yılındaki Alman-Türk mucizesini yaratabilmek için üç devrim gerekiyordu diyerek şöyle belirtiyor:

"Bu devrimlerin ilk, 1905 Rus devrimi idi. İkincisi 1922-1923 Türk devrimiydi ve üçüncüsü devrimci karakteri sık sık inkar edilen 1933 Alman nasyonal sosyalist devrimi.

1905 Rus devriminin konumuzla ilgili oynadığı önemli role gelince: Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelmesinde çok dolaylı da olsa büyük önem taşıyacak olan bir tabii bilimler profesörü, bu devrimi takiben diğer birçoklarıyla İsviçre'ye iltica etmişti. Bu kişi patalog Philipp Schwartz'ın kayınbabası Prof. Tschulok'tur.

⁵¹ Prof. Dr. Klaus Detlev Grathusen, *1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye göçü* Ankara 1981, s. 1

⁵² Widman, a.g.e s 41

İkinci devrim, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu M. Kemal tarafından başlatıldı. Bu devrim Alman dili konuşan profesör ve sanatçıların Türkiye'ye çağrılmalarından da büyük önem taşımıştır. Çünkü Atatürk eski Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Cumhuriyeti getirdikten sonra, bilinçli bir politika güdüyordu. Bu politika halifeliğin kaldırılmasıyla ve lalilik ilkesinin, yeni İslâm diniyle devletin ayrılmasının anayasal olarak temellendirilmesiyle, kendisini önyargısız, bağımsız bir bilime adamıştı. Gerçekten de Atatürk sadece ateşli, duygusal bir vatan ve bağımsızlık sevgisindeki değişmezlik dışında her alanda ilerici rasyonel düşünen bir insan olarak kendini ispat etmiştir; herşeyden önce ekonomiyi ve adaleti temelinde yenilemedikçe diğer ilerici amaçlarını gerçekleştiremeyeceğinin de tamamen bilincindediydi.

Üçüncü devrim olan nasyonal-sosyalizm veya hitlerizm 1933'ün başlarında ikidarı ele geçirisinden daha birkaç hafta sonra korkunç bir istihza ile "Devlet memuriyetinin meslek olarak ifasına yeniden dönüş kanunu" adı verilen gerçekte bu müesseseyi temelinden sarsan bir yasa çıkararak, amaçlarının bir bölümüne ulaşmaya çalışıyordu.

Nazilerin baştan hoşuna gitmeyen veya zamanla onların gözüne batan Yükseköğretim öğretmenleri gazeteciler, sanatçılar vb. eğer zaten "ırkı nedenlerle derhal işlerinden atılmadıysa, memurluk statülerini yitirdikten sonra parti veya onun diğer organları tarafından "tahammülü olmayan kişi" ilan edilip işten atılana kadar daha birkaç yıl kendi mesleklerinde çalışabildiler. Şunu da belirtelim ki "ırkı nedenlere dayanarak işten çıkarmalar bahsi geçen kanunun "ari ırkına mensup olmayan" kişilerden Birinci Dünya Savaşı'nda cephe savaşmışlara tercihli muamele yapılmasını öngörülen hükümlerin çoğu zaman zıt düşüyor idi"⁵³.

Malche, bu olağanüstü durumların yol açtığı olanakların doğduğunu hemen gördü. Artık Türk Üniversitelerinde yapılacak reforma personel açısından da hızla girişilebilirdi. Alman bilim adamlarını Türkiye'ye çağırarak için yollar aranmaya başlandı.

⁵³ Fritz Newmark, *Boğaziçine Sığınanlar*, İstanbul 1982, s. 11-12

Almanya'nın müttefiki olduğumuz Birinci Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Alman bilgini ülkemizde çalışmışlardı. İktisatçı Anton Fleck ve Friedrich Hoffman ile 1933'de Breslau'daki işinden alındıktan sonra ikinci kez İstanbul Üniversitesi'ne çağrılan kimyacı Fritz Arndt bunların arasındaydı. Özellikle Ankara Ziraat Fakültesi'nde yirmili ve otuzlu yılların başında çok sayıda Alman bilim adamına yönetici mevkilerde rastlamak mümkündür.

Malche, Philipp Schwartz'dan aldığı habere dayanarak epey evvel-den Atatürk'ün ve Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'in huzuruna çıkmış Almanya'da olan olayların Türk yüksek okullarında yapılacak köklü bir reform için ne gibi olanakların doğduğunu açıklamış ve büyük bir anlayışla karşılanmıştı. Elbetteki bu fikre karşı çıkan insanlar olmuştu. Bunlar arasında özellikle yurt dışından gelecek rekabette çekinen doktorlar bazı gelenekçi-tutucu öğretmenler bulunuyordu. Tartışmalardan sonra Malch, Alman profesörlerle iş anlaşmaları yapma yetkisi aldı⁵⁴.

Schwartz Temmuz'da şahsen İstanbul ile ilişki kurdu. Mülteci profesörlerin İstanbul'a gidebilmeleri için yardım cemiyetine maddi olanak sağlandı. İki kez Türkiye'ye gelen Schwartz iltica eden öğretim üyelerinin üniversitenin yeniden düzenlenmesinde yer alabileceklerini kabul etti.

Anlaşmalar Prof. Malche'nin yardımı ve refakatı ile Cenevre büyük elçisi Hüseyin Cemal Bey tarafından parafe edildi. Bazı profesörler anlaşma parafe edilmeden İstanbul'a gelip çalışma yapacakları yerleri gezdiler. Türk hükümeti onlara bu işlerinde büyük kolaylıklar gösterdi⁵⁵.

Kasım'ın başında yeni üniversitenin ilk öğretim yılı başladı. 27 Ekim günü genç bir devrim tarihi profesörü Hikmet Bayur, Reşit Galip'in yerine Eğitim Bakanı oldu. Bakan konuşmasından sonra yeni profesörleri öğrencilere tanıttı. Schwartz anılarında şöyle diyor:

"Yapım ve ünarım çalışmaları henüz bütün hızı ile sürüyordu. Bitmemiş dersliklerde, masaların, sandıkların üstüne oturarak veya

⁵⁴ Philipp Schwartz'ın Anıları, s. 6-8

⁵⁵ Widmann, a.g.e, s.46

ayakta durarak derslere başladık. Bir Türk meslektaş cümle cümle der-simi çevriyordu. Herşey kusursuzdu. Ciddi yüzler yavaş yavaş aydınlanıyor, öğrenciler büyük bir merakla dinliyor ve izliyorlardı; büyük bir öğretimin yabancı temsilcisi garip ve şakacı bir tavırla konuşuyordu; öğrenciler anlayışla ve doğru olarak algılıyorlar herşeyi. Bizi anlıyorlar! Arkadaş oluyoruz" ⁵⁶.

A. İş Anlaşmaları

Türk hükümeti ile her bir yabancı profösör arasındaki anlaşmaların kapsamı mesleki alanda mültecilerin hak ve ödevlerini saptıyordu. Ayrıcalıksız olarak anlaşmalar zamanla sınırlanmıştı. Schwartz anılarında konuya şöyle değiniyor:

"Nissen ve Malche tarafından şekillendirilen hala yabancı uzman-lar tarafından kullanılmakta olan bir akis şeması hazırlamak için uğraşıyorduk. Tarafımızdan önerilen önemli noktalar şunlardı: üç sene sonra Türkçe çevirmeye başlamak, Türkçe ders kitapları yazmak, bütün çabalarını üniversiteye yöneltmek, eğitim ve bilinçlenme için yararlı her türlü faaliyete aktif olarak iştirak etmek ayrıca her Enstitü yöneticisinin yabancı meslektaş ve yardımcı çalıştırabilme hakkının olmasını savunuyorduk" ⁵⁷.

Malche, Schwartz ve Nissen'in teklifleri üzerine bu anlaşmalar şunları gerektiriyordu:

1. Profesörler güçlerini ve zamanlarını bütünü ile üniversite çalışanlarına adamalı ve bir yan uğraşmayı kabul etmemeliydiler.
2. Türk öğrenciler için bir çevirmen yardımıyla Türkçe ders ki-tapları ve yardımcı kitaplar yayınlamak zorundaydılar.
3. 3-5 yıllık bir zaman süresi içinde Türkçe okuyabilecek kadar Türk dilini öğrenmeliydiler (Fakat bu isteğe uyarken ana hatlarıyla öğrenmeleri yeterli olabilirdi).

⁵⁶ Schwartz. *a.g.e.*, s. 28

⁵⁷ Schwartz. *a.g.e.*, s. 18

4. Hükümetin isteği üzerine herhangi bir özel ödeme yapmaksızın gerektiğinde bir bilirkişi raporu hazırlamak zorundaydılar.

5. Gelişme, halkın aydınlatılması için kurulan tesisler de aktif olarak görev almakla yükümlüydüler.

Anlaşmalar kısmen 2, kısmen 3; kısmen de 5 yıl için yapılmıştı. anlaşmanın öngördüğü yükümlülüklerin yanısıra bazı haklar da tanınmıştı⁵⁸.

İş anlaşmasının özellikle dil meselesi üzerinde duran Prof. Dr. Ernst Hirsch "Osmanlı İmparatorluğu zamanında da uzman olarak sayısız yabancı çalıştırılmıştı. Ama onlardan hiçbir zaman Türkçeyi öğrenmeleri ve kullanmaları istenmemişti. 1915-1918 yılları arasında Darülfünunda ders veren 17 Alman bilim adamından da Türkçe öğrenmeleri beklenmemişti, hele sözleşme şartı olarak akla bile gelmemişti. İnsan bu şartı duyduğunda pekala akla yatkın buluyor. Özellikle de söz konusu sözleşmelerin 5 yıl veya belirsiz süre uzayan nitelikte olduğu hesaba katılırsa. Üstelik öğretmen öğrenci ilişkisinde dil doğal anlaşma aracıdır ve dil olmaksızın öğretmek de öğrenmekte nereyese mümkün değildir⁵⁹.

B. Maddi Güçlükler

Profesörlere oldukça iyi bir ücret ödeniyordu. Yol ve taşınma masrafları Türk hükümetince karşılanmıştı. Maaşlar geçici olarak 500-1000 TL. arasındaydı. (1 TL. sının değeri zamanla 2 RM. kadardı) Bu miktar diğer memur maaşlarıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksekti. Bir aylık ücret taksitle yardım derneğine ödeniyordu. Maddi durum kısmen dış baskı şartlarında yaşamak zorunda olan asistan ve okutmanlar için zordu. Sıkıntılı durumda olanlar için mülteciler bir yardım fonu kurdular. Mültecilerden biri Türkiye'den ayrılmak istediği takdirde yol masrafını bu fon karşılıyordu.

Bütün bu olumsuzlukların yanında şartları iyileştiren yanları da vardı Türkiye'nin.

⁵⁸ Fehmi Yavuz , Ernst Reuter, *Mülteciler için çıkarılan özel sayılar*, s. 147

⁵⁹ Prof. Dr. Ernst Hirsch, *Hatıralarım*, Ankara 1985, s. 249

C- Mültecilerin Üniversitelerin Gelişmesine Katkıları

1. Genel Yargı

İstanbul Üniversitesi'nin 10. yıl töreninde Rektör Tevfik Sağlam şöyle diyordu:

"Üniversite reformu için müşavir olarak İsviçre'den gelen Prof. Malche ile Maarif Vekaletimizden teşkil olunan komisyon Üniversite bilim heyetini seçti. Eski Darülfünun öğretmenlerinden bir kısmı, dışarıda tanınmış olan bazı bilginler üniversiteye alındı. Fakat bu yetmedi. Hükümet pek haklı ve isabetli olarak yabancı memleketlere başvurdu. Bu sırada çok kıymetli profesörlerin Almanya'yı terk etmek zorunda olmaları işi kolaylaştırdı.

Üniversitemiz açıldığı zaman yabancı 36 Ord. Prof. ve 4 Profesör vardı. Bu günde yabancı 36 Ord. Prof. ve 7 profesör. Kendilerine üniversitemizin şükranlarını sunarım"⁶⁰.

Hikmet Birand ise şöyle diyor:

"Üniversitedeki faaliyetlerinden ayrı olarak değişik bakanlıklarda danışman olarak görevliyidiler. Genel olarak ideal görevlerinin bilincinde olan bu misafir profesörler arkalarında yalnız iyi bir isim değil, aynı zamanda üzerinde hedefe doğru ilerlemeyi mümkün kılan ve ilerlenebilecek bir iz bırakmışlardır"⁶¹.

Felsefe profesörlerimizden Hilmi Ziya Ülken'in görüşü de şöyle:

"1933'te üniversitenin kuruluşu Türkiye'de yeni felsefe akımlarının başlangıcı sayılabilir. Çünkü bu dönüm noktası hem batıda veya Türkiye'de yetişmiş yeni nesillerin üniversitede görev alarak yeni fikir ceryanlarını getirmelerinin başlangıcı olmuş, hem de daha çok Hitler Almanya'sının aynı yıllarda memlekettten çıkardığı birçok değerli ilim adamının İstanbul Üniversitesinde görev alması yüzünden o güne kadar tanımadığımız en yeni fikirlerin Türkiye'ye girmesine sebep olmuştur"⁶².

⁶⁰ E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversite Gelişmesi*, İstanbul 1950, s. 459

⁶¹ Birand, *a.g.e.*, s. 27

⁶² Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 2. Cilt, Konya/İstanbul 1966 s. 772

2. Reformun Uygulanmasında Yardımlar

Üniversite reformunun hedefine ulaşılmasında mültecilerin yardımı da etken olmuştur. Bu hedef Avrupa'nın bilimsel seviyesine ayak uydurmaktı. İşbirliği içinde çalışmaya arzulu olan çok sayıda Avrupalı bilginin mevcudiyeti ve bunların yetişmekte olan yüksek okul öğretmenlerimizle sıkı bilimsel ilişkide oluşları reformu oldukça kısa bir zamanda arzu edilen hedefe ulaştırdı.

3. Ders Metotlarının Düzeltilmesi

Malche'in ortaya attığı akademik ders metotlarının değiştirilmesi mültecilerin yardımıyla geniş çapta yerine getirildi. Ansiklopedik ders verme yerine, mülteciler olabildiği kadar ilgiyi kişisel ilmi çalışmalara çekmeyi denediler. Çok fazla pedagojik yetenek, Türk öğrencileri bu yola yönetmekte yardımcı oldu.

4. Ders Kitapları

Türk yüksek okullarının gelişmesinde önemli bir katkıda mültecilerin yayınları ve özellikle çeşitli ders kitapları üzerinde çalışmaları oldu. Bu ders kitapları sayesinde öğrenciler derslere, daha az bağımlı olabildiler. Kendi kendini eğitme eğilimi kazandılar.

5. Memleket Çapında Araştırmalar

Ders kitabı yayınların yanı sıra müstakil araştırmalar da sürdürüldü. Özellikle tıp mensupları, coğrafyacılar, jeologlar, arkeologlar ve sanat tarihçilerine, hatta filozoflar, sosyologlar ve psikologlara bu ülke yeni ve ilgi çekici araştırma konuları bulma şansını sundu. Örneğin Şark Çıbanı üzerinde araştırmalar yapıldı yeni bilgiler edinildi. Auerbarch ünlü eseri "Mimesis"i İstanbul'dan ilham alarak yazdı Kessler Türkiye'nin sosyal gerçekleri ile ilgilendi. Hukukçu Hanıglag İstanbul Üniversitesi'nin tarihçesi üzerine araştırmalar yaptı. Arkeolog Bosch, Ankara'nın tarihi ile ilgilendi. Jeolog Salaman-Galvi ileri yaşına rağmen Anadolu'nun su ekonomisi ve yöresel deprem problemi hakkında çalışmaları yayınladı. Bütün bunlar bir Doğu ülkesindeki genellikle mecburi olan ikametgah sonucu buraya getirilebilen ve şimdiye değin Türk bilimi ve uluslararası bilim açısından pek az dikkate alınmış oldukça büyük bir kazançtır⁶³.

63 Widman, a.g.e, s. 174

6. Bilimsel Dergiler

Mültecilerin bir diğer katkıları da çeşitli bilim mecmuaları kurmaları veya kuruluşuna katılmaları oldu. Bugün de devam eden "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası" yayınlanmasını Matematikçi Prager'e borçludur. Yine Tıp ve İktisat Fakültelerinin mecmualarında da Alman mülteciler çalıştılar.

Kısa süreli ve bir iki sayıdan öteye gitmeyen mecmua kuruluşları arasında Spitzer ile Auerbach'ın kurduğu filoloji yayınları veya W. Peters'in başlattığı ancak 2 cildin yayınlandığı 1940 ve 1952 "Pedogoji Enstitüsü, Psikoloji ve Pedogoloji çalışmaları" serisi sayılabilir.

YENİ ÜNİVERSİTENİN ALACAĞI DURUM

Maarif Vekili Reşit Galip Bey, 1 Ağustos 1933'te yaptığı konuşmasında yeni üniversitenin dayanacağı ilkeleri ve teşkilât konusunu şöyle açıklamıştı:

"Bu gün kuruluşu başlayan İstanbul Üniversitesi'nin dünkü İstanbul Darülfünunu ile hiçbir ilgisi yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Geleneği kendisi ile başlayacaktır. Müessese T.D.D. cemiyetince Türkçe bir ad bulununcaya kadar Üniversite adını taşıyacaktır.

İstanbul Üniversitesi önce adının aslındaki anlam gereğince toplayıcı ve birleştirici bir müessese olacaktır. Yüksek ilim ve ihtisası kendi bünyesinde de yaşatan ve yaratan bir organ olacaktır. Bu organ, kendisinden daha büyük milli varlığın daima canlı, daima duyarlı ve tefekkür cihazı olacaktır.

2252 Sayılı kanunda öngörülen Mülkiye, Mühendis ve Yüksek Ticaret Okullarının da Üniversite topluluğu içinde kaynaşması fikri, bu müessesenin gelecek gelişme planı içinde önemle ve her cepheden incelenecek konudur. Yeni Üniversitemiz, gerçekleri araştırmak ve derinleştirmek, bilgiyi derlemek, yükseltmek ve yaymak gayretlerini güder.

Profesör, sadece okuma makinesi değil öğrenciye sürekli ilhamlar veren, rehberlik eden, onun çalışma ve araştırma şevkini kesintisiz coşkun tutabilen kaynaktır. Gerçek profesör, kendisi de ilmin öğrencisi olandır.

2. Reformun Uygulanmasında Yardımlar

Üniversite reformunun hedefine ulaşılmasında mültecilerin yardımı da etken olmuştur. Bu hedef Avrupa'nın bilimsel seviyesine ayak uydurmaktı. İşbirliği içinde çalışmaya arzulu olan çok sayıda Avrupalı bilginin mevcudiyeti ve bunların yetişmekte olan yüksek okul öğretmenlerimizle sıkı bilimsel ilişkide oluşları reformu oldukça kısa bir zamanda arzu edilen hedefe ulaştırdı.

3. Ders Metotlarının Düzeltilmesi

Malche'in ortaya attığı akademik ders metotlarının değiştirilmesi mültecilerin yardımıyla geniş çapta yerine getirildi. Ansiklopedik ders verme yerine, mülteciler olabildiği kadar ilgiyi kişisel ilmi çalışmalara çekmeyi denediler. Çok fazla pedagojik yetenek, Türk öğrencileri bu yola yönetmekte yardımcı oldu.

4. Ders Kitapları

Türk yüksek okullarının gelişmesinde önemli bir katkıda mültecilerin yayınları ve özellikle çeşitli ders kitapları üzerinde çalışmaları oldu. Bu ders kitapları sayesinde öğrenciler derslere, daha az bağımlı olabildiler. Kendi kendini eğitme eğilimi kazandılar.

5. Memleket Çapında Araştırmalar

Ders kitabı yayınların yanı sıra müstakil araştırmalar da sürdürüldü. Özellikle tıp mensupları, coğrafyacılar, jeologlar, arkeologlar ve sanat tarihçilerine, hatta filozoflar, sosyologlar ve psikologlara bu ülke yeni ve ilgi çekici araştırma konuları bulma şansını sundu. Örneğin Şark Çıbanı üzerinde araştırmalar yapıldı yeni bilgiler edinildi. Auerbarch ünlü eseri "Mimesis"i İstanbul'dan ilham alarak yazdı Kessler Türkiye'nin sosyal gerçekleri ile ilgilendi. Hukukçu Hanırlı İstanbul Üniversitesi'nin tarihçesi üzerine araştırmalar yaptı. Arkeolog Bosch, Ankara'nın tarihi ile ilgilendi. Jeolog Salaman-Galvi ileri yaşına rağmen Anadolu'nun su ekonomisi ve yöresel deprem problemi hakkında çalışmaları yayınladı. Bütün bunlar bir Doğu ülkesindeki genellikle mecburi olan ikametgah sonucu buraya getirilebilen ve şimdiye değin Türk bilimi ve uluslararası bilim açısından pek az dikkate alınmış oldukça büyük bir kazançtır⁶³.

63 Widman, a.g.e, s. 174

6. Bilimsel Dergiler

Mültecilerin bir diğer katkıları da çeşitli bilim mecmuaları kurmaları veya kuruluşuna katılmaları oldu. Bugün de devam eden "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası" yayınlanmasını Matematikçi Prager'e borçludur. Yine Tıp ve İktisat Fakültelerinin mecmualarında da Alman mülteciler çalıştılar.

Kısa süreli ve bir iki sayıdan öteye gitmeyen mecmua kuruluşları arasında Spitzer ile Auerbach'ın kurduğu filoloji yayınları veya W. Peters'in başlattığı ancak 2 cildin yayınlandığı 1940 ve 1952 "Pedogoji Enstitüsü, Psikoloji ve Pedogoloji çalışmaları" serisi sayılabilir.

YENİ ÜNİVERSİTENİN ALACAĞI DURUM

Maarif Vekili Reşit Galip Bey, 1 Ağustos 1933'te yaptığı konuşmasında yeni üniversitenin dayanacağı ilkeleri ve teşkilât konusunu şöyle açıklamıştı:

"Bu gün kuruluşu başlayan İstanbul Üniversitesi'nin dünkü İstanbul Darülfünunu ile hiçbir ilgisi yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Geleneği kendisi ile başlayacaktır. Müessese T.D.D. cemiyetince Türkçe bir ad bulununcaya kadar Üniversite adını taşıyacaktır.

İstanbul Üniversitesi önce adının aslındaki anlam gereğince toplayıcı ve birleştirici bir müessese olacaktır. Yüksek ilim ve ihtisası kendi bünyesinde de yaşatan ve yaratan bir organ olacaktır. Bu organ, kendisinden daha büyük milli varlığın daima canlı, daima duyarlı ve tefekkür cihazı olacaktır.

2252 Sayılı kanunda öngörülen Mülkiye, Mühendis ve Yüksek Ticaret Okullarının da Üniversite topluluğu içinde kaynaşması fikri, bu müessesenin gelecek gelişme planı içinde önemle ve her cepheden incelenecek konudur. Yeni Üniversitemiz, gerçekleri araştırmak ve derinleştirmek, bilgiyi derlemek, yükseltmek ve yaymak gayretlerini güder.

Profesör, sadece okuma makinesi değil öğrenciye sürekli ilhamlar veren, rehberlik eden, onun çalışma ve araştırma şevkini kesintisiz coşkun tutabilen kaynaktır. Gerçek profesör, kendisi de ilmin öğrencisi olandır.

Yeni Üniversitemiz tıp, hukuk, fen, edebiyat fakültelerinden oluşuyor. İlahiyat Fakültesi (İslâm Tetkikleri Enstitüsü) şeklini almıştır ⁶⁴.

Reşit Galip Bey Üniversite hakkında görüşlerini belirttikten sonra sözlerine yeni kurulan enstitülerle devam ediyor.

Üniversitemizin, önceden andığım gibi İslâm Tetkikleri Enstitüsünden başka şimdilik yedi enstitüsü vardır:

1. Türk İnkılabı Enstitüsü,
2. Milli İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü,
3. Türkiyat Enstitüsü,
4. Coğrafya Enstitüsü,
5. Morfoloji Enstitüsü,
6. Elektrik Mekanik Enstitüsü,
7. Kimya Enstitüsü

Edebiyat ve Hukuk öğretimine gelince, bunlar ilmi araştırmaların feyizli merkezleri olacaklardır. Yeni Üniversitenin en esası niteliği Milliliği ve devrimciliğidir.

Milli Tarih için yeni kürsüler açılmıştır. Türk inkılabının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir. Bu maksatla kurulan Türk inkılabı enstitüsü üniversitenin en önemli cihazıdır. Bu cihaz, yalnız orada çalışanların değil, yalnız edebiyat fakültesinin değil, öğrencisinden profesörüne kadar bütün üniversitenin, bütün Cumhuriyet müesseselerinin bütün memleketin malıdır. Herkes onun öğrencisidir ve herkes onun profesörü olabilir. O, inkılap aşkı ve imanın kürsüsü olarak hangi fakülteden olursa olsun her öğrenci ancak bir imtihan geçirdikten sonra diploma almayı görev ve şeref bilecektir; diyerek inkılap enstitüsü hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.

⁶⁴ Cumhuriyet, 1 Ağustos 1933

İNKILÂP ENSTİTÜSÜ

Cumhuriyetin onuncu yılına kadar inkılâba kapılarını sınıksız kapılı tutmuş olan Darülfünun yeniden kuruluyordu. Bu yarı medreselikten üniversiteye geçiş maarif tarihimizin ehemmiyetle kaydedeceği hadiselerden biri olacaktır. Maarif Vekilimiz Dr. Reşit Galip Bey'in Türk gençliğini inkılâpçı bir terbiye ile yetiştirmek hususundaki azmi semerelerini vermeye başlayacaktı. Çünkü vekaletteki inkılâp terbiye heyetinin teşekkülünden sonra şimdi üniversitede bir inkılâp enstitüsü açılacaktı. Talebeyi memleket işleriyle yakından alakadar olmaya, inkılâbı benimsemeye alıştıracak olan bir terbiyedir ki memleket için faydalı unsurlar yetiştirebilir. İnkılâp heyecanını ve yaratıcılık ateşini bütün gençliğin bağrında tutuşturmak gerekir. Çünkü bu gençlik omuzlarına çok ağır bir yük alacaktır. Batıdan geri kaldığımız asırları telafi için bir ömürde beş ömürlük çalışmak zorundayız. Ve bu yorulmaz çalışmayı gençliğin bir fedakarlık değil, bir borç ve vazife telakki ederek seve seve yapabilmesi için kafasını uyuşturucu nazariyelerle doldurmasından ziyade kalbinin inkılâp heyecanı ile tutuşmuş olması lazımdır ⁶⁵.

Maarif Vekilimiz Dr. Reşit Galip inkılâp Enstitüsü hakkındaki görüşlerini şöyle belirtiyor:

"İnkılâp Enstitüsü, siyasi, hukuki, adli, içtimai, iktisadi, mali alanlarda ve genel olarak milli kültür alanından Türk inkılâbını doğuran sebepleri, Türk inkılâbının ana unsurlarını, prensiplerini, inkılâptan doğan Türk geleceğini her safhasında inceleyecektir. Enstitü aynı zamanda, Türk kütüphanesi, inkılâp müzesi kuruluşlarına da çalışacaktır" ⁶⁶.

"İnkılâp Enstitüsü Üniversitenin bir organıdır. Enstitü Üniversitenin içinde olsa da olur, olmasada, Türk Üniversitesi, İnkılâp Enstitüsü olmaz. İnkılâp Enstitüsü olmayan Türk üniversitesi bir organı noksan üniversitedir, binaenaleyh felç içinde kalmaya mahkumdur.

⁶⁵ "İnkılâp Enstitüsü", *Varlık*, sayı 1, 15 Temmuz 1933, s. 16

⁶⁶ Öklem, a.g.e. s. 55-56. *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1933

İnkılâp Enstitüsü Üniversitenin nasıl bir organıdır? İnkılâp Enstitüsü Üniversitenin "terkip organı"dır. Üniversitede araştırılan ilimlerin toplandıkları platformun adı "İnkılâp Enstitüsü"dür.

Türk İnkılâp Enstitüsü üniversitenin zirvesini teşkil ettiğine göre, üniversite tahsili enstitüde kemale erer. Üniversite bitmiştir demek için, enstitü bitmelidir. Tekmil tabele enstitü kanalından geçecektir. Bu geçiş üniversite tahsilinin sonunda olamaz. Üniversite tahsili başlar başlamaz enstitüye devam başlar. Üniversite ile enstitü arasında tam bir muvazenet vardır. Enstitü imtihanlarını vermek, üniversite imtihanlarına girmek şarttır. Enstitü imtihanlarını önce vermeyen üniversite imtihanlarına kabul edilmez.

Türk inkılâp enstitüsünde tedris vazifesi almak en mesuliyetli işlerdendir. Böyle bir vazifeyi irken Türk olmayan alamaz. Türk inkılâbına sonsuz bağlılığı mutazammun ciddi eşkâl dahilinde yapılacak bir yemin merasimi, enstitüde tedris ve tesir vazifesine başlamak izin şarttır" 67.

İnkılâp tarihi kürsüsü Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'e teklif edilmiş o da kabul etmiş ve böylece kürsünün kadrosu tamamlanmıştır. Kadroya muavin olarak Mükrimin Halil, Hilmi Ziya, Akdes Nimet, Enver Ziya, Nizamettin Ali, Ziyaettin Fahri, Ahmet Akif Bey'ler çalışacaklardır.

Umumi Türk tarihi kürsüsünde T.T.T. cemiyeti azasından M. Şemsettin, Hikmet Sadi Maksudi, Yusuf Akçura Bey'ler umumi zamanlarda İstanbul'a gelerek ders vereceklerdi 68.

TELİF VE TERCÜME HEYETİ

Telif ve tercüme heyetine eski Darülfünun hocalarından açıkta kalanlardan, hariçte işi olmayan ve çok iyi bir dili bilenler alınacaktı. Sayıları fazla olmayacaktı. Müsteşar Avni Bey bu heyetin nasıl belirleneceğini şöyle belirtiyor:

67 Prof. Dr. Necat İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1984 s. 210-211

68 *Milliyet*, 11 Ağustos 1933

"Yakında bir telif ve tercüme heyeti teşkil edilecektir. Ancak bu-
raya alınacak müderrislerin bir ecnebi lisan bilmesi şarttır. Heyet dai-
mi olacak ve memleketin muhtaç olduğu büyük ilmi eserleri lisanımıza
nakline iştigal edecektir"⁶⁹.

Bu heyet üniversitede yeni sene öğretime başlar başlamaz faali-
yete geçerek garp alimlerinin ve fen adamlarının yüksek eserleri derhal
dilimize çevrilecektir. İlk hamlede en meşhur eserlerden on tane kadar
tercüme edilerek bastırılacaktı. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey de bu
konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmekte:

"Milli tetebbu kütüphanemize ve öğrencimizin eline kitap
sağlamak için bir telif ve tercüme heyeti kuruluyor. O heyet dünyanın
en yüksek fikir ürünlerini öz dilimize çevirerek ve bir taraftan da
değerli telifler verecektir. Yeni kurulacak olan yabancı diller okulu en
önemli ihtiyaçlarımızdan birini karşılayacak, gençliğimizin liselerden
edindikleri dil bilgisini güçlendirebilmelerine hizmet edecektir"⁷⁰.

YENİ ÜNİVERSİTENİN AÇILIŞI

Yeni üniversite için çalışmalar bütün yaz boyunca devam etti.
Emin yerine rektör, fakülte reisi yerine Duayyen, profesörler ordi-
naryüs, öğretmenlere profesör, muavinlere de doçent denilmesi kara-
laştırıldı. Tıp Fakültesi'nde kurulacak fizyoloji kürsüsüne Profesör M.
Vinderstein getirilecekti. Bu arada Maarif Vekaletinde değişiklik
olmuştu. Dr. Reşit Galip Bey rahatsızlığı dolayısıyla istifa etmiş yerine
Hikmet Bey getirilmişti. Hikmet Bey, 13 Kasım günü verdiği bir beya-
natta, yeni bir bina yapılmasının söz konusu olmadığını, İnkılâp En-
sitetüsü'nün üniversite içinde bulunacağını, şairlerin , sanatçıların
hımaye edileceğinden söz etmişti. Yeni vekilin verdiği bilgiye göre ya-
bancı profesörlerin sözleşme süreleri 5 yıldı. Üniversiteye alınacak ya-
bancı profesörlerin sayısı da 36 olarak tesbit edilmişti.

⁶⁹ Son Posta, 4 Ağustos 1933

⁷⁰ Cumhuriyet, 1 Ağustos 1933

Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'dan İstanbul'a taşınması bir takım masrafları gerektirmekteydi. Bütün işler için 2.312.900 lira masraf yapılması tahmin edilmişti. Yalnız Haseki, Gureba ve Cerrahpaşa hastanelerindeki onarım 762.800 lirayı bulmuştu. Bütçe imkânları ile bunları karşılamak mümkün değildi. Bu sebeple Maliye Bakanlığı Meclise 1.426.744 liralık istikraz yapılması için bir kanun teklifi sundu.

15 Kasım'da Maarif Vekili Hikmet Bey üniversitenin açılışı dolayısıyla düzenlenen açılış töreninde bulunmak üzere İstanbul'a geldi. Alınan bir karara göre batıda olduğu gibi İstanbul Üniversitesi'nde her yıl açılış töreni yapılacaktı. Ders öğleye kadar olacak, öğleden sonraki çalışmalar ihtiyari bırakılacaktı. Maarif Vekili Üniversiteye giderek, Rektör Prof. Neşet Ömer Bey'in çalışmaları hakkında verdiği izahat dinlendi. Nihayet bütün hazırlıkları biten İstanbul Üniversitesi 19 Kasım 1933 günü yapılan törenle açıldı.